

MAYER PÉTER

Szerelmi vágy, valamint fizikai szenvedés és konfliktus motivikus kapcsolata a korai görög költészetben

A tanulmány néhány, a szerelmi vágy keltette testi szenvedést és magával a vágygal folytatott fizikai konfliktust illető sapphói és anakreóni nyilatkozat előtörténetét vizsgálja fel a korai görög eposzban, valamint az elégia- és iambosköltészetben. A tárgyalt költői helyek és értelmezésük igazolja az alaptézist, hogy e motívumok kezelése az egyes költők életművében műfaj- és genderspecifikus, valamint az egyéni költői programra jellemző karakterisztikumot mutat.

Kulcsszavak: szexualitás, vágy / szenvedély, szenvedés, konfliktus, gender, műfaj, Homéros, Archilochos, Sapphó, Anakreón

Itt olvasható gondolataimat Lázár István barátom, egykori tanárom és régi pályatársam köszöntésére jegyeztem le. A téma – bár remélem, hogy felkelti az ünnepezt érdeklődését – nem kötődik szorosan az ő munkásságához, ahhoz ugyanis nem vettem a bátorságot, hogy a neolatin irodalom területéről válasszak tárgyat magamnak. És bár szakmai életutunk egymásól viszonylag távoli ösvényen vezetett idáig, a klasszikus antikvitás iránt érzett közös érdeklődésünknel is erősebb köteléknek éreztem azt, ahogyan Istvánnal becsületről, tisztességről, őszinteségről, családról és barátságról gondolkodunk. Megtiszteltetés, hogy a fáradhatatlan Petrarca-kutató mellett egy ilyen barátot is köszönhetek ma személyében.

*

Az *Antikvitás és Reneszánsz* 8. kötetében Sapphó 2014-ben, papiruszon megismert Kypris-versét vizsgáltam, melyben a beszélő – minden bizonynyal a költői én – korholva kéri számon Aphroditén az istennő által neki okozott szenvedést. A rövid és erősen hiányos szövegtöredék több szem-

pontból is komoly újdonsággal szolgált. Egyfelől az a tény, hogy Sapphó méltatlankodó és kifejezetten inzultatív kérdéseket szegez az istennőnek, amiért ő szerelmi vágygal kínozza Sapphót, informatív, sötét tónusokkal gazdagította Sapphó és Aphrodité eddig egyoldalúan meghittnek gondolt szövetségi viszonyáról alkotott képünket. Másfelől a vágy okozta szenvedés kapcsán kínzószövegek avagy nyílvesszők emlegetése (az olvasat e tekintetben bizonytalan) új, kifejezetten brutális dimenziókat tárt fel a szerelmi szenvedés sapphói ábrázolásában. Tanulmányomban rámutattam, hogy Aphrodité, illetve *erós*¹ agresszivitásként érzékelt hatalma a vágy alanyával szemben nem egyedülálló sapphói gondolat. Most ez utóbbi gondolatot folytatva adok vázaltszerű kitekintést szerelmi vágy és fizikai erőszak motivikus kapcsolatára a korai görög költészetben. Terjedelmi okokból e tabló óhatatlanul szelektív, és – folyamatban levő kutatásról lévén szó – inkább tekinthető problémafelvetésnek, mint tanulmánynak. Egy mégoly egyszerűsítő és válogató diakrón áttekintés is igazolja azonban alaptézisemet, miszerint Sapphó és költőtársai vallomásai a szerelmi vágy okozta traumákról nem önmagukban, hanem motívumtörténeti összevetésben, és a műfaj, gender és egyéni költői program összefüggésében vizsgálva nyerik el valódi értelmüket.

Szerelmi vágy, valamint szenvedés és konfliktus kapcsolatát vizsgálva a korai eposzban – mindenekelőtt Homérosznál – két lényeges kiindulópontot találunk, amelyek formatív hatást gyakoroltak a tág értelemben vett líra (iambos, elégia, melos) *erós*-ábrázolására.²

a) Erós, vagyis a nemi vágy az *Ilias* világában is elemi szükséglet, melynek formuláris szókézlete erős fedésben van az étel, az ital, a sírás vagy az énekhallgatás gyönyörével és az ezekkel kapcsolatos kielégüléssel. Nem meglepő, hogy a vele kapcsolatos frusztráció a rivális férfiak kö-

¹ Jelen írásban *erós* az egyszerűség kedvéért egyenértékű a vágy képzetével, amit azonban a korai görög költői nyelv többféle szóval, szófajjal, illetve megfogalmazással jelöl (ld. főnévként mindenekelőtt *ἔρως*, igeként *ἐρασθαί* stb.). Mindaz, amit a vágy tesz az emberrel, a megfogalmazás szintjén teheti közvetlenül, vagyis absztrakt jelenségeként, teheti a vágy-istennő Aphroditéként, vagy akár a vágy tárgyaként – az áhított személyként –, ezek azonban a kifejezőmódtól függetlenül mind a vágy megnyilvánulási formái, s így együtt kell őket vizsgálnunk.

² A szexualitás megjelenítéséhez a korai eposzban alapvető bevezetések WICKERT-MICKNAT (1982, kül. 99–105), FRANCO (2012), HOLMBERG (2014), amelyek jelen áttekintéshez is alapul szolgáltak.

zött összeütközéshez vezet. Az ilyen konfliktus jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy az *Ilias* alapkonfliktusa Achilleus és Agamemnón között egy rabnő ágyas birtoklása miatt tör ki a két hős között, és bár e vészterhes összeütközés a szexuális dimenzió túlélve személyes, becsületbeli üggyé is válik a két férfi között, Briséis birtoklásának szexuális vetülete ugyancsak hangsúlyos marad.³

b) Korai epikus szövegeinknek emellett van egy több hasonló kifejezésben tetten érhető, jellemző látásmódja, amely a vágy alanyát kiszolgáltatottnak tekinti a vággyal, Aphroditével vagy a vágyott személlyel szemben, s emögött szintén a küzdelem, a konfliktus gondolata húzódik meg. Erős egyfelől elrejt, befedi, tkp. *elborítja* az elmét (ἀμφικαλύπτει), s itt fontos, hogy az egyező szóhasználat alapján ugyanazt teszi az emberrel, mint az álom vagy a halál.⁴ A szexuális kívánság másfelől *leigázza*, *legyőzi* a halandót (vö. kül. δαμ- igető).⁵ A két, egymással rokon képzet egyik mögöttes gondolata a vágy keltette tudatvesztés illetve tudatállapot-változás, ami a halálban és álomban is megjelenik,⁶ a másik pedig a tehetetlenség, az alsóbbrendűség egy nálunk hatalmasabb ellenféllel szemben.

³ Sokatmondó, hogy háromszor, három különböző személy szájából nyer említést Agamemnón mentegetőző esküje Achilleus felé, miszerint sosem osztotta meg ágyát Briséisszel (*Il.* 9, 132skk.; 273skk.; 19, 175skk.); vö. HOLMBERG (2014: 318). Jegyezzük meg, a trójai háború *casus belli*je, Helené elrablása alapvetően nem *erósról* és az erre vonatkozó férfiigény megsértéséről szól, hanem a házasság intézménye elleni vétségéről, illetve annak védelméről (FRANCO [2012: 57]).

⁴ Így tesz például Parisszal: ἔρωσ φρένας ἀμφεκάλυψεν („a vágy elborította értelmét”; *Il.* 3, 442), vagy Zeusszal: ἔρος πυκινὰς φρένας ἀμφεκάλυψεν („elborította éles elméjét a vágy”; *Il.* 14, 294).

⁵ Két illusztratív példa egyazon jelenetből: δὸς νῦν μοι φιλότητα καὶ ἴμερον, ᾧ τε σὺ πάντας | δαμνᾶ ἀθανάτους ἤδὲ θνητοὺς ἀνθρώπους (Héra szavai Aphroditéhez: „adj nekem szerelmi vágyat, amivel minden halhatatlant és halandó embert leigázol”; *Il.* 14, 198sk.), ill. οὐ γὰρ πῶ ποτέ μ' ᾧδε θεᾶς ἔρος οὐδὲ γυναικὸς | θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν (Zeus Hérához intézett szavait ugyanott: „enynyire még sosem igazta le, sosem borította el keblemben a lelkem a vágy akár istennő, akár halandó nő iránt”; 315sk.).

⁶ E relaxációs aspektushoz ld. a vágy (Ἔρος) λυσιμελής („tagokat oldó”) jelzőjét (Hes. Theog. 121; jelentéséhez ld. WEST 1966 comm. ad loc.), amely ugyancsak társulhat az álom (ὕπνος) főnévhez is (Od. 23, 342sk.; vö. MADER LfrgrE s.v. λυσιμελής).

Mint említettem (vö. 1. jz), e konfliktusban a vágy alanyának, s egyben áldozatának ellenfele megfogalmazástól függően lehet közvetlenül a vágy élménye (*erós* stb.; vö. 4. jz), esetleg Aphrodité mint a vágy úrnője, de lehet a vágy halandó előidézője is, vagyis – a homérosi eposz világában jellemző módon – a nő. Utóbbi esetben paradox dinamika jellemzi a nemek erotikus küzdelmét. Bár a férfi bevallottan passzív és alárendelt a nő szexuális vonzerejével szemben, e legyőzöttségében aktív és látszólag irányító szerepet vesz fel: udvarol, behálóz, „elcsavarja a nő fejét”, mely utóbbi Aphrodité ismétlődően hangsúlyozott ajándéka a férfi számára.⁷ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az epikus nyelvben és az eposz férfiközpontú világában a hős nem „gyűri le”, nem „teszi magáévá” vágyai tárgyát; a szexuális együttlétre alkalmazott kifejezések egyenlőséget, közösséget mutatnak a felek között (vö. kül. ἐν φιλότητι μίσησθαι „szerelembe vegyülni” stb.).⁸ A nő a találkozás során beszéd helyett alapvetően a látványával kommunikál, s ennyiben látszólag passzív és igazodó, s végül áldozata lesz az udvarló férfi verbális szépítésének.⁹ Bája és szépsége révén azonban – melynek során a tudatos csábítás és vágykeltés is fontos szerepet játszhat¹⁰ – akarva vagy akaratlanul is ő a kezdeményező és a győztes. A vágy elementáris erejű, a férfi tehetetlensége vele szemben cselekményfordító erejű az *Ilias*ban mind földi (Briséis–Achilleus–Agamemnón), mind – kis híján – kozmikus szinten (Zeus szexuális rászédése Héra által, *Il.* 14).¹¹ A rejtőzködő tény, hogy ebben a szexuális összecsapásban a látszólag passzív és gyengébb nő valójában aktív és győztes fél, tükröződik abban is, ahogy az Aphro-

⁷ Az idevágó szókézlet és helyek ismertetését ld. W. BECK (1979: 1720)

⁸ A terminológiához ld. WICKERT-MICKNAT (1982: 101).

⁹ Két jellemző példa a sok közül: *Il.* 5, 349 (Diomédés kihívóan gúnyos szavai Aphroditéhez): ἢ οὐχ ἄλις ὅτι γυναιῖκας ἀνάλκιδας ἠπεροπεύεις („tán nem elég, hogy erőtlen nőket félrevezetgatsz?”; Devecseri G. ford.); Eumaios története a *phoinix* férfiak által elcsábított nőről, ahol szó esik általában is a nők szexuális állhatatlanságáról (*Od.* 15, 417skk.). Az explicit női kezdeményezés kivételes: az Aphrodité-himnusz Anchisést elcsábító isteni főhősnője esetében csakúgy, mint a Bellerophónnak felkínálkozó Anteia esetében (*Il.* 6, 157skk.).

¹⁰ Ld. pl. a himnusz Aphroditéjének toalettjét (*Hymn. Aphr.* 60skk. és 86skk.), és az *Ilias*ban általa Hérának adott varázserejű mellpántot (*Il.* 14, 214skk.).

¹¹ Hogy ez hétköznapiabb helyzetekben is igaz, azt az is mutatja, hogy mikor Pénélope kilép a szobájából hangsúlyozott szépségű fátylával, a kérők tagjai a nő pusztá megpillantásától megoldódnak (Hom. *Od.* 18, 208–213).

dité-himnusz, valamint az *Ilias* költője a férficsábításra induló istennő, Aphrodité, illetve Héra (*Il.* 14) készülődését *implicit* módon, motivikus, szóhasználati és strukturális utalások formájában egy harcos csatába indulásához hasonlítják.¹²

Az eposz, s főleg Homéros kapcsán az utóélet felől nézve fontos tény, hogy *erós* ellenállást nem tűrő, agresszív hatalma lényegében nem kap negatív jellemzést. Ennek önmagában nem elégséges oka az epikus beszédmód, a harmadik személyű „objektivitás”, hiszen az epikus narrátor a fokalizáció révén tudvalevőleg képes szereplői látásmódot, érzéseket közvetíteni az elbeszélés és leírás során. *Erós*, Aphrodité eszköze a vágy alanya számára ellenállhatatlan édesség – függetlenül a mégoly vészterhes következményektől –, éppen úgy, ahogyan Hésiodos is beszél Aphrodité hatalmáról: „ez az ő tiszte kezdettől fogva, amit osztályrészül nyert az emberek és a halhatatlan istenek között: szűzi csevegés, mosoly, bolondját járatás, édes gyönyör, mézédés szerelmeskedés”.¹³ A férfi szexuális vágya ebben a világban általában kielégülést nyer, így a frusztráció okozta szenvedés sem jelenik meg,¹⁴ legfeljebb – nagyon ritkán – a vágy útjában álló férfitárs elleni düh. Ezt a relatív problémamentességet nem csupán az eposz fiktív és összetett költői férfijogú „dzsungeltörvényei” okozzák, hanem a két homérosi eposz speciális cselekménytere is. Mind a hősök rabnókkal megosztott tábori sátrai Trója partmenti síkján, mind Ithaka uralkodó és férj nélkül maradt palotája a szolgálólányokkal enyelgő kérőkkel az eposz világában is rend-

¹² BRILLET–DUBOIS (2011) mutatott rá az Aphrodité-himnusz női csábítás-cselekménye és az *ilias*i típusú harci *aristeiák* kiterjedt motivikus kapcsolatára. A Zeus és Héra közötti *hieros gamos* „harci” aspektusához ld. KRIETER-SPIRO újabb narratológiai elemzését (2015: 138 ad vv. 14, 292–353).

¹³ Hés. *Theog.* 203skk.: ταύτην δ' ἐξ ἀρχῆς τιμὴν ἔχει ἠδὲ λέλογχε | μοῖραν ἐν ἀνθρώποισι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι, | παρθενίους τ' ὄαρους μειδήματά τ' ἔξαπάτας τε | τέρψιν τε γλυκερὴν φιλότητά τε μελιχίην τε.

¹⁴ Tudomásom szerint az egyetlen kifejezés, amely ha nem is szenvedést (még kevésbé kint), de küszködést, vesződést ír *erós* számlájára, ez a τείρω ige Hésiodosnál (*Hes. fr.* 105; 298), amely Homérosnál izzadtság (*Il.* 5, 796) vagy orrfacsaró fókabúz (*Od.* 4, 441) elviselésével kapcsolatban kerül elő. A tág értelemben vett lírai műfajok közül az elégia e tekintetben is konzervatív, és nem lép túl a szenvedély emésztő mivoltának ilyen általános megfogalmazásán, vö. *Theogn.* 1322: ἔρος ὡς χαλεπὸν γίνεται ἀνδρὶ φέρειν („hogy mily nehéz a férfinak elhordozni a vágyat”); 1353 (*Erós* jellemzőiként): Πικρὸς καὶ γλυκὺς ἔστι καὶ ἀρπαλέος καὶ ἀπηνής („keserű és édes is, emésztő és kegyetlen”).

kívüli állapotot jelent, ahol a férfi problémamentesen birtokolhatja a vágyott nőt.

Az eposzból a líra világába lépve egyrészt a férfi-reflexiók világából részben – Sapphó esetében – a női élmények világába, másrészt a palota és a harcmező világából a város polgári világába érkezünk meg, s vele a társadalmi kötöttségeknek az eposzénál jóval összetettebb kontextusába. Általános tendencia, hogy a költői persona első személyű élménynyilatkozatai a műfaji és egyéni költői programnak megfelelően részletezik, plasztikusan élményszerűvé teszik a szerelmi szenvedés, a vágy agressziójának mibenlétét, immár egyre sötétebb tónusokkal árnyalva azt.

Az iambos mint egy túlnyomórészt lakomán előadott, karakterisztikus férfiköltészet mindkét fenti homérosi gondolatot továbbviszi a maga módján *erős* megtapasztalását illetően.

a) Hippónax cseppet sem emelkedett költői világában Homéroszhoz hasonlóan mutatja be a vágy konfliktusos természetét a férfirivalizálás motívuma kapcsán. Több szöveg (12–17; 84 W) a költő sokat támadott ellenfelét, Bupalost és egy Arété nevű nőt a költővel együtt egy szerelmi háromszög csúcseinak láttatja.¹⁵ Ebben az összefüggésben, vagyis riválisok közötti tettelegességeként is értelmezhetők a költő ökölharcra készülő sorai: „fogjatok le mind ruhámnál: Bupalost szemem vágom! | kétfelől is jobbkezem van: eltalálom én célokat” (120+121 W).¹⁶ A 104. töredék beszélője pedig naturalisztikus részletességgel számol be arról a kiadós verésről, amelyben a legkézenfekvőbb értelmezés szerint szerelmi riválisát (Bupalost?) részesítette közvetlenül azelőtt, hogy – ugyancsak beszámolója szerint – átadta volna magát a szexuális örömeknek az érintett nővel. E helyenként kifejezetten útszéli hangnemű szövegek, ahol a nő – az utóbbi töredék esetében szinte bizonyosan (vö. 34. s.: πόρνῃ) – olcsó prostituált, a hősi formátumú férfi-riválisok küzdelmét tematizáló homérosi motivikus háttér előtt szemléletesen mutatják, hogy miként alakítja a hippónaxi iambos (mindkét kitétel fontos!) az epikus előzményeket a maga képeire.

¹⁵ Az idevágó töredékek és értelmezésük áttekintését ld. MAYER (2009: 165–170).

¹⁶ 120+121 W: λάβετε μεο ταιμάτια, κόψω Βουπάλωι τὸν ὀφθαλμὸν ἀμφιδέξιός γάρ εἰμι κοῦκ ἀμαρτάνω κόπτω; a két sor összetartozásáról ld. MAYER (2009: 175).

b) A műfaj atyja, Archilochos ismétlődően beszél Homéroszhoz hasonlóan a vágy paralizáló, letaglózó hatásáról.¹⁷ Figyelemre méltó azonban, hogy egyik töredékében túl is lép ezen, és – tudomásom szerint elsőként – beszél a szenvedély *kínzó* fájdmáról:

δύστηνος ἔγκειμαι πόθῳ,
 ἄψυχος, χαλεπήσι θεῶν ὀδύνησιν ἔκητι
 πεπαρμένος δι' ὀστέων (193 W)

„szerencsétlenül, félholtan küszködöm a vággyal, súlyos kínokkal át-
 szegezve – az istenek akaratából – csontjaimon”.

Az archilochosi szerelmi pathológiát leginkább a homérosi és a sapphói *erós*-portré metszeteként tanulságos vizsgálni: jól látható ugyanis, hogy a szenvedély-motívum fejlődése az iambosköltőnél az epikus költő és a lesbosi lírikus között valahol félúton jár. Még az idézett szövegben is az eposz világához kötődik ugyanis *erós* portréjának „halálosan” lebénító és harctéri ellenségként leterítő mivolta. Mint korábban rámutattam, a szinte élettelen beszélő csontjait szó szerint a „súlyos fájdalom” üti át, így bizonytalan, vajon harctéri fegyverről (íj, gerely vagy dárda), vagy más egyéb szúró eszközről van-e szó, s ennek függvényében a motívum harci vetülete is némiképp kérdéses.¹⁸ Motívumfejlődési szempontból a leglényegesebb azonban az, hogy bár a szöveg megfogalmazása a hangsúlyt az eszméletlen fekvésre, a vágy elementárisan lenyűgöző hatására helyezi, az átszúrt, átütött csont brutális képe – Sapphó előtt elsőként – egyértelműen utal rá, hogy mindez roppant fájdalmas is egyben. A vággyal küzdő, de vele szemben alulmaradó harcos képe tökéletesen illik az erőteljesen maszkulin archilochosi *persona* és költői program karakterisztikumához.

Mint említettem, az eposz és Archilochos előzményként egyaránt fontosak Sapphó Kypris-verse, s vele a sapphói vágyképzet alaposabb megértéséhez. A már említett tanulmányra (MAYER [2021/2022]) tekin-

¹⁷ τοῖος γὰρ φιλόητος ἔρως ὑπὸ καρδίῃν ἐλυσθεῖς | πολλὴν κατ' ἀχλὺν ὀμμάτων ἔχευεν, | κλέψας ἐκ στηθ<έω>ν ἀπαλὰς φρένας (191 W; „e hatalmas szerelmi vágy a szívembe hullva | sűrű homályt borított szemeimre | megfosztván bensőmet finom érzékeimtől”); ἀλλὰ μ' ὁ λυσιμελής ὦταίγε δάμναται πόθος (196 W; „ám a tagokatoldó [*lysimelés*] vágy leigáz engem, ó barátom”).

¹⁸ MAYER (2021/2022: 12).

tettel a költemény részletes ismertetésétől itt eltekintek, s csupán a lényegre szorítokozom.

Az első versszak a szöveget kiadó Dirk Obbink legújabb rekonstrukciójában így hangzott:

πῶς κε δὴ τις οὐ θαμέως ἄσαιτο,
Κύπρι, δέσποινα, ὅτινα [μ]ῆ φίλ[ησθα],
[κωὺ] θέλοι μάλιστα πάθαι. χάλ[ασσαι]
[ταις] ὀνέχησθα; (1–4)¹⁹

„hogy ne gyötrődne gyakorta az, Kypris úrnő, akit [ne]m kedv[elsz],
[s hogy ne] akarna a lehető leginkább szab[adulni] a szenvedéstől,
[aminek] kiteszed őt?”

Ha a folytatást így olvassuk: πᾶι βάλουσα μ' ἀλεμάτωσ δαῖσδ[ης] εἰμέρω(ι) λύσσαντι (5–6; „Mi végre lósz rám, és szúrsz át veszettül őrzöngő vággyal értelmetlenül?”),²⁰ akkor Sapphó Aphroditét Archilochoszhoz hasonlóan hajítófegyverrel (gerellyel v. nyíllal) a kezében vizionálja, ami egy eddig ismeretlen és érdekes variánsa lenne a nyilas Erós képzetének. Tovább lépést jelent ugyanakkor az archilochosi előzményhez képest, hogy a szöveg δαῖζω igéje immár a fájdalmat, a kínlódást helyezi a középpontba.²¹

Még egy lépéssel menne tovább az újdonság irányába a motívum sapphói adaptációja D'Alessio olvasatának helyessége esetén: πασσάλουσι μ' ἀλεμάτωσ δαῖσδ[- („szegekkel kínoz/kínózni engem felelőtlenül”).²² Az archilochosi kép legyőzött harcosa és harctéri kontextusa legalább elvben magában hordozta a győzelem, az Erósnek való ellenállás eshetőségét. A harcos autonóm, halála nemes. Sapphó képe ezzel szemben a kivégzés helyére, avagy a kízókamrába vezet – a szögek leginkább így érthetők –, s e tekintetben nem annyira műfaj-, mint inkább genderspecifikus költői látásmód formálja a szerelmi vágly legyőzött áldozatának megörökölt képét. A klasszikus sapphói *erós* a há-

¹⁹ OBBINK (2020: 232).

²⁰ BURRIS (2017: 13); ugyanígy BENELLI (2017), LARDINOIS (2018: 4, 30. jz) és legutóbb OBBINK (2020: 232).

²¹ Erre utalhat – igaz, a görög nyelvtani logika szerint nem egyértelműen –, hogy βάλουσα csak particium δαῖσδης mellett.

²² D'ALESSIO (2017).

zasságra készülő fiatal nőtársak iránt a maga átmenetiségében intenzív szerelmi élmény és fájó elszakadás karakterisztikus elegye. A testbe fúródó szegek említése nem evokál sem nemes harcot, sem a győzelem esélyét – a női költői persona áldozat-önmaga teljes kiszolgáltatottsága és reménytelensége mellett Aphroditét egyben gátlástalan hóhérnak mutatja be.

Mindebből kitűnik, hogy a nagyjából a Kr. e. 6–5. sz. fordulójáig alkotó Anakreón költészete Aphrodité/erós és emberi konfliktus gondolatkörének feldolgozásához immár jelentős költői előzményekre támaszkodhatott.²³ A teósi költő tudvalevőleg gyakran beszél a vággyal és annak isteneivel (Aphroditével és Erósszal) kapcsolatos élményeiről, ezek kapcsán két idevágó mozzanatot érdemes itt kiemelni.²⁴

a) Anakreón a szexuális vágy Homérosig visszakövethetően tudatvesztő, valamint harcban leigázó kettős attribútumát nem kevés humorral, radikálisan értelmezi át. A költő *eróst* ismétlődően az őrjöngéssel, örülettel társítja: ἀστρογάλαι δ' Ἐρωτός εἰσιν ἢ μανίαί τε καὶ κυδοιμοί (PMG 398; „Erós játékkockái pedig: őrjöngés és csetepaté”); ἐρέω τε δηῦτε κούκ ἐρέω ἢ καὶ μαίνομαι κού μαίνομαι (PMG 428; „már megint szerelmes is vagyok, meg nem is, őrjöngök is, meg nem is”). Ezen erotikus örületnek a természetét pedig olyan töredékek világítják meg, amelyek a beszélőt egyértelműen fiktív, víziószerű jelenetek aktív főszereplőjének mutatják.²⁵ A szerelmi örületnek már az antikvitásban is közhelyszerű képzete fényében meglepő lehet, hogy a motívum az Anakreón előtti költészetben kifejezetten szerény előtörténettel dicsekedhet. A Homérosnál az elmét betakaró, leigázó vágy kétségtelenül tekinthető egyfajta mentális funkcióvesztésnek, ez azonban, mint láttuk,

²³ Mindazonáltal ne feledjük: az itt felvázolt kép nem csupán az ismert költői nyilatkozatokat illetően szelektív, de a mára elveszett számottevő költői szöveganyag tekintetében is hiányos. Költői újításról beszélni ilyen forráshelyzetben mindig erősen feltételes érvényű.

²⁴ Anakreón itt említett szövegei kapcsán ld. elsősorban BERNSDORFF (2020) minden korábbinál részletesebb, új szövegkiadását és kommentárját.

²⁵ Vö. pl. PMG 376: ἀρθεῖς δηῦτ' ἀπὸ Λευκάδος ἢ πέτρης ἐς πολιὸν κύμα κολυμβῶ μεθύων ἔρωτι. („újra elrugaszkomod a Leukas-szirtról, és fejest ugrom az ősz-szín habokba, szerelemtől ittasan”); PMG 378, 1sk.: ἀναπέτομαι δὴ πρὸς Ὀλυμπον πετρύγεσσι κούφῃς ἢ διὰ τὸν Ἐρωτ' („az Olymposra szállok könnyű szárnyakon Erós miatt”).

inkább egyfajta csendes őrület, bénultság, a valóságérzékelés átmeneti kudarca csupán. Az őrzöngéshez közel álló erotikus *mania* képzetére ugyanakkor az Anakreón előtti költészetben csupán néhány elszigetelt előzményt találunk.²⁶ Nyilvánvaló, hogy Anakreón kiindulópontját e költői előzmények képezik, legalább ilyen fontos azonban az anakreóni újítás is ezen a területen. Az anakreóni költészet legjava a *symposion* örömei, az elmét ugyancsak elborító bor és a szexualitás erőterében születik meg és létezik. Dionysos és Aphrodité hatása egymást erősítő intoxikáltságot gerjeszt a költő-beszélőben, s a szerelmi *mania* motívumát – a motívumtörténeti előzmények kontextusa mellett – ebben az anakreóni költői programra oly jellemző kölcsönhatásban is kell értelmeznünk.

b) Anakreón több helyütt említi az ökölharcot, bokszolást Erósszal kapcsolatban, ami a vággyal folytatott fizikai konfliktus régi motívumának visszaköszönése, sajátosan anakreóni hangszereléssel.²⁷ A kép újdonsága, hogy a harc mellőzi Erós megkérdőjelezhetetlen fölényét, és a szerelem halálosan tragikus és fájdalmas szenvedésének élményét, és egyfajta szórakozássá, örömsporttá értelmezi át (súlytalanítja?) azt. Bár az Erósszal folytatott ökölvívás motívuma többféle értelmezést megenged, a fent említett költői előzmények szemléletes háttérképként engedik előbukkanni az anakreóni képzetek hagyományhoz kötöttségét, s egyben újszerűségét. A bokszolás egyfelől ugyanis – legalább egy távoli motivikus érintkezés, utalás szintjén – magában hordozhat valamit az *erós* miatt és céljából folytatott férfirivalizálás gondolatából (vö. Homéros, Hip-

²⁶ Homérosnál ide sorolható Paris invektív *γυναίμανής* („nőbolond”) jelzője, valamint Anteia őrült szenvedélye, amely ráveszi arra a férjezett nőt, hogy szégyentelenül és erőszakosan felkínálja magát Bellerophontésnek (*Il.* 6, 160sk.: τῷ δὲ γυνὴ Προΐτου ἐπεμήνατο δι' Ἀντεία | κρυπταδίη φιλότητι μιγήμεναι „vele [ti. Bellerophontésszel] az isteni Anteia észveszejtve kívánt titkos szerelembe vegyülni”). Vö. még az elégiában Theogn. 1231: Σχέτλι' Ἐρως, μανίαι σε τιθηνήσαντο λαβοῦσαι („Erós, te nyomorult, az őrület dajkált téged a karján!”); Sapphó kapcsán l. MAYER (2021: 15).

²⁷ Vö. pl. PMG 396: φέρε' ὕδωρ φέρε' οἶνον ᾧ παῖ | φέρε <δ> ἀνθρομόεντας ἡμῖν | στεφάνους ἔνεικον, ὡς δὴ | πρὸς Ἐρωτα πυκταλίζω („ide a vízzel, ide a borral, fiú, [s] nosza, hozz ide virágos koszorút nekünk, hogy öklözhessem végre Erósszal”); vö. még fent PMG 398; valamint PMG fr. 429: ὁ μὲν θέλων μάχεσθαι, | πάρεστι γὰρ, μαχέσθω („aki pedig küzdeni akar, itt az alkalom: küzdjön!”).

pónax).²⁸ Másfelől a boksolás esetében – akár a vágy legyőzéséről van szó, akár épp ellenkezőleg: a költői én vágnak történő önkiszolgáltatásáról, a vágy felvállalt és viharos megéléséről – a kép az Erósszal folytatott harc korábbi tragikus vonásai fényében ironikusnak és humorosnak hat. Az, hogy az anakreóni költészetet egyébként is jellemző könnyed humor e költői képet is a maga képére formálta át, mutatja, hogy a műfaji és genderspecifikus látásmód mellett az egyéni költői program is formatív jelentőséggel bír a korai görög költészetben.

Felhasznált irodalom

- BECK 1979 W. BECK, s.v. Ἀφροδίτη, in: Lexikon des frühgriechischen Epos, Begr. von B. Snell, Bd. I, 1719–1726.
- BENELLI 2017 L. BENELLI, *Tra 'vecchia' e 'nuovissima' Saffo. Riflessioni sul testo*, 2017. https://www.academia.edu/32456485/L_Benelli_Tra_vecchia_e_nuovissima_Saffo_Riflessioni_sul_testo_Salamanca_5_04_2017, 2021. 10. 10.
- BERNSDORFF 2020 *Anacreon of Teos, Testimonia and Fragments. Vol. 1–2*. Edited and Translated with Introduction and Commentary by H. BERNSDORFF, Oxford, 2020.
- BRILLET-DUBOIS 2011 P. BRILLET-DUBOIS, *An Erotic Aristeia: The Homeric Hymn to Aphrodite and its Relation to the Iliadic Tradition*, in: *The Homeric Hymns: Interpretative Essays*, Edited by Andrew Faulkner, Oxford 2011, 105–132.
- BURRIS 2017 S. P. BURRIS, *A New Join for Sappho's 'Kypris Poem': P.GC inv. 105 fr. 4 and P.Sappho. Obbink*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 201 (2017), 12–14.
- D'ALESSIO 2017 G. D'ALESSIO, *Aphrodite's Torture: Sappho, 'Kypris Poem' v. 5.*, *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik* 203 (2017), 25–26.
- FRANCO 2012 C. FRANCO, *Women in Homer*, in: *A companion to women in the ancient world*. Edited by Sharon L. James and Sheila Dillon (Blackwell Companions to the Ancient World), Malden, MA–Oxford–Chichester 2012, 54–65.
- HOLMBERG 2014 I. E. HOLMBERG, *Sex in Ancient Greek and Roman Epic*, in: *A Companion to Greek and Roman Sexualities*. Edited by Thomas K. Hubbard (Blackwell Companions to the Ancient World 100), Malden, MA–Oxford–Chichester 2014, 324–334.

²⁸ PMG 346 fr. 4 retrospektív öklözés-jelenete tartalmilag és megfogalmazásában is igen közel áll Hippónax említett beszámolóihoz.

- KRIETER-SPIRO 2015 *Homers Ilias. Gesamtkommentar (Basler Kommentar)* Hrsgg. von A. Bierl – J. Latacz, Band X, Vierzehnter Gesang (Ξ), Fasz. 2: Kommentar von M. KRIETER-SPIRO, Berlin – Boston, 2015.
- LARDINOIS 2018 A. LARDINOIS, *Sufferings which Aphrodite sustains: A New Reconstruction of the First Strophe of Sappho's Kypris Poem*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 205 (2018), 1–5.
- MADER 1991 B. MADER, s.v. λυσίμελής, in: *Lexikon des frühgriechischen Epos*, Begr. von B. Snell, Bd. II, 1724.
- MAYER 2009 MAYER P., *A líra születése. A korai görög iamboszköltészet*. (Apollo Könyvtár), Budapest, 2009.
- MAYER 2021/2022 MAYER P., *Megjegyzések Sapphó Kypris-költeményének rekonstrukciójához és értelmezéséhez (5–6skk.)*, *A&R*, 8 (2021), 9–17. DOI: 10.14232/antikren.2021.8.9-17
- OBINK 2020 D. OBINK, *Kypris Despoina: Sappho's 'Kypris Poem' Reconsidered*, in: P. Burian – J. S. Clay – G. Davis (eds.), *Euphrosyne: Studies in Ancient Philosophy, History, and Literature*, Berlin – Boston, 2020, 223–235.
- WEST 1966 *Hesiod Theogony*, Edited with Prolegomena and Commentary by M. L. WEST, Oxford, 1966.
- WICKERT-MICKNAT 1982 G. WICKERT-MICKNAT, *Die Frau (Archaeologia Homérica Bd. III, Kap. R)*, Göttingen, 1982.

The motivic relationship between desire, physical suffering and conflict in early Greek poetry

The paper outlines the prehistory of Sappho's and Anacreon's statements on the physical suffering of erotic desire and the physical conflict with the desire (eros) itself in early Greek epic, elegy, and iambos. The poetic texts discussed and their interpretation confirm the basic thesis that the treatment of these motifs in the oeuvre of each poet needs to be evaluated in the context of genre, gender, and the individual poetic programme respectively.

Keywords: sexuality, desire, suffering, conflict, gender, genre, Homer, Archilochus, Sappho, Anacreon